

УДК: 338.246.025.88(497.11)
Biblid 1451-3188, 23 (2024)
Год XXIII, бр. 87-88, стр. 155–167
Изворни научни рад
Рад примљен 16. 5. 2024. године
Рад одобрен 9. 8. 2024. године
DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_ez.2024.23.87_88.7

ПРЕГЛЕД ЕКОНОМСКЕ ТРАНЗИЦИЈЕ У СРБИЈИ

*Славко ВУКША, Милош СТАНКОВИЋ, Слободан АНЦИЋ**

Апстракт: Процес постсоцијалистичке тржишне трансформације у Србији почео је стицајем објективних околности касније него у другим европским земљама. У другој етапи транзиције, након октобра 2000. године, требало је у Србији решавати проблеме које су друге земље у транзицији разрешиле у току прве транзиционе етапе у периоду од 1989. до 1994. године. Разматрајући различита значења појма „транзиција“ аутори у тексту пружају сувисла објашњења о његовим противуречностима која произилазе из теоријских тумачења овог процеса. С тим у вези, аутори указују на могуће путеве разрешавања транзиционих проблема у Србији, не само кроз креирање ефикаснијих тржишних механизма већ и кроз успостављање друштва које своје постојање треба да заснива на европским принципима и вредностима. Ови принципи и вредности требало би да буду хармонизовани не само са правног већ и са економског, етичког и социјалног аспекта. Европски принципи и вредности, према мишљењу аутора, требало би да буду инкорпорирани у основне обрасце економских реформи које се спроводе у Србији, па отуд и у њихове економске резултате. Следствено, аутори сматрају да би било рационално образложити нужност усмеравања економске транзиције Србије у правцу приступања Европској унији, кроз унапређење одређених привредних области попут пољопривреде, туризма, хотелијерства и др.

Кључне речи: Економска транзиција, Југославија, Србија, економски развој, европске интеграције.

* Универзитет за пословне студије, Бања Лука; Висока школа за менаџмент и економију, Крагујевац; Београдска академија пословних и уметничких струковних студија, Београд. Е-mails: slavkovuksa@gmail.com; ORCID iD: 0000-0003-3799-4363; milosstanko@yahoo.com; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6851-8322>; slobodan.andzic@bpa.edu.rs; ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0006-0304-6401>.

1) УВОД

Услед неповољних међународних и унутрашњих околности условљених ратним збивањима на територији бивше СФР Југославије, наметнутим санкцијама Савета безбедности, агресије НАТО земаља против СРЈ, те коначно перманентне косовске кризе, тржишна постсоцијалистичка трансформација Србије битно је заостајала у односу на економску транзицију земаља Централне и Југоисточне Европе. Наиме, процес тржишне трансформације у бившим социјалистичким земљама Централне и Југоисточне Европе започео је током периода од 1989. до 1990. године, након слома тзв. реалсоцијализма. Прва етапа постстатистичке транзиције у овим земљама трајала је до 1996. године и обележена је напорима ка успостављању парламентарне вишестраначке демократије и преласка са централно планске на тржишну привреду, док је друга етапа обележена њиховим напорима ка усвајању критеријума и мерила пословања у Европској заједници, тзв. „достигнућа ЕЕЗ” и „критеријума конвергенције”, све у циљу њиховог укључивања у пуно чланство ЕУ као економски најмоћније и најперспективније наднационалне организације у Европи, али и шире. Србија је, нажалост, у читавом периоду постсоцијалистичких промена у Централној и Југоисточној Европи, све до октобра 2000. године, била изолована од кретања у светској привреди, као и учешћа у међународној размени. Уместо решавања проблема постсоцијалистичке, постсамоуправне тржишне трансформације, Србија је морала решавати питања свог опстанка и стабилизације због чега у периоду до 2000. године није било битнијих системских промена, нити је било транзиторних промена у смислу постсоцијалистичке тржишне трансформације. Суштинске транзиционе промене у Србији почеле су тек после промена власти октобра 2000. године. У веома кратком периоду требало је надокнадити заостајање за процесима постсоцијалистичке транзиције, тј. решити проблеме прве фазе транзиције – економске стабилизације, либерализације, приватизације и укључивања у међународне глобалне и регионалне финансијске институције, а тек након тога или упоредо с тим прићи решавању друге фазе транзиције, у смислу адаптације за успешно укључивање у европске интеграционе токове, првенствено у Европску унију. У ово време положај Србије и нејасан међународноправни статус Косова, указиво је на посебан однос међународне заједнице према питању српског суверенитета и територијалне целовитости. Следствено је и економска транзиција, тј.

изградња тржишне привреде и тржишног амбијента према бројним карактеристикама постала контроверзна. Транзиторне промене у Србији у периоду после октобра 2000. године, који се условно може означити као друга етапа транзиције (посебно у домену приватизације која чини окосницу постсоцијалистичке транзиције), наишле су на контроверзну теоријску валоризацију и оцене практичних мера владајуће елите, што по себи изискује посебно разматрање и научно-стручну верификацију. Показало се да, без обзира на дата обећања владајуће елите, процес тржишне трансформације није лак нити је једноставан, већ је напротив праћен бројним тешкоћама, дилемама и контроверзама. Приступање Европској унији такође није једноставно, будући да економија Србије мора остварити тзв. „достигнућа ЕЕЗ” што није био нимало лак задатак. У анализи која следи, аутори ће настојати да сагледају неке од битнијих проблема који су повезани са тржишном трансформацијом Србије и њеним приступањем ЕУ. Процес европских интеграција у зависности је од трансформације економског система Србије, као и од објективних фактора који условљавају развој међународних економских односа. То је процес који је детерминисан глобализацијом светске привреде, али и унутрашњим економским променама од којих зависи даљи развој и стабилизација наше државе.

2) ЕФЕКТИ РАЗБИЈАЊА ЈЕДИНСТВЕНОГ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ТРЖИШТА

Геополитички положај СФРЈ, крајем осамдесетих година 20. века, био је знатно промењен због односа снага и интереса између великих сила (пре свега Русије и САД), а што је довело до њеног сукцесивног урушавања. С друге стране, нарасла политичка нетолеранција између републичких елита довела је до националистичких трвења која су временом прерасла у грађанске ратове који су довели до распада Југославије. Србија је у међународној заједници приказана као један од узрочника ових сукоба због чега су против ње уведене економске и друге санкције. Први скуп санкција уведен је крајем 1991. године због наводне умешаности Србије у грађански рат у Хрватској, да би се затим те санкције појачале у мају 1992. године када се рат проширио на Босну и Херцеговину.¹ Након закључења Дејтонског мировног споразума

¹ Крајем маја 1991. године Европска комисија је понудила тадашњој Југославији посебне политичке и финансијске аранжмане, који су подразумевали придруживање

1995. године, санкције су делимично укинуте, али је и даље остало неизвесно питање чланства Србије у међународним организацијама као што су Уједињене нације, Светска банка, Међународни монетарни фонд, Европска банка за обнову и развој и Организација за европску безбедност и сарадњу. Такође, Србија није могла конкурисати ни за један вид помоћи код ЕЕЗ. Санкције су поново уведене 1998. године, због наводног кршења људских права на Косову и Метохији, које су додатно појачане у марту 1999. године после напада НАТО пакта на Србију и Црну Гору. Укупни губици које је претрпела привреда СР Југославије (Србије и Црне Горе), по основу санкција, могу се поделити на мерљиве и немерљиве.² У губитке који се могу квантификовати спадају губици по основу неоствареног друштвеног производа и нето прилива из иностранства, као и додатни трошкови по основу зарада привремено незапослених и ванекономског одлива средстава. У губитке који се не могу квантификовати спадају изгубљен статус Србије у свету због искључивања из бројних међународних организација, неостварена размена у међународним оквирима у области науке и културе, одлазак великог броја високостручних кадрова у иностранство, погоршано здравствено стање и смањен ниво образовне и културне активности становништва, као и повећан морталитет и смањен наталитет становништва због погоршаних материјалних услова живота. Према анализи која је изнесена у „Економском прегледу“ извршена је процена укупних мерљивих губитака привреде и друштва СР Југославије у периоду 1991–1997. године и они износе 96,516 милијарди долара.³ Укупни губици настали као последица санкција износе 64,893 милијарде долара, а губици настали због одвајања појединих република претходне СФРЈ и разбијања југословенског тржишта износе 29,672 милијарди долара. Целокупни период распада бивше СФРЈ и међународне економске санкције имале су погубан утицај на привреду Србије. Почетком 1999. године, а нарочито у марту када је отпочело НАТО бомбардовање,

Европској заједници (по ванредној, али и убрзаној процедури), као и издашну финансијску помоћ (5,5 милијарди долара). То је подразумевало хитно закључење посебног Споразума о асоцијацији између ЕЕЗ и СФРЈ. Међитим, бивше југословенске републике готово једногласно одбиле су овакву понуду.

² М. Јандрић, „Губици у СРЈ настали уведеним санкцијама”, у *Санкције – узроци, легитимитет, легалитет и последице*, САНУ, Београд, 1994, стр. 97.

³ *Ekonomski pregled*, br. 56–59, april–jul 1999, str. 33.

привреда Србије се већ увелико налазила у рецесији. Крајем 1998. године дошло је до пада индустријске производње.⁴ Привреда СЦГ се кретала силазном путањом, а о релативном заостајању српске привреде говори и податак да је 1990. године економија Србије била 6–7 пута на нижем степену развијености у односу на економију САД (мерено ГДП *per capita*), а 1998. године јаз се повећао и ГДП *per capita* у СР Југославији био је 18–19 пута мањи него у САД, а 6–7 пута нижи него у Грчкој, Португалу и Словенији.⁵

3) ПОСЛЕДИЦЕ НАТО ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

Бомбардовање Србије изазвало је низ економских ефеката са директним последицама како на унутрашњем тако и на међународном плану. Ратна дејства НАТО савеза на Србију довела су до уништења огромног дела српске инфраструктуре (путеве, пруге, мостове, пловне путеве, телекомуникациону инфраструктуру), као и до ликвидације великог броја стратешки важних предузећа (рафинерије, термоелектране, разводна постројења, електромреже). Највећи негативни ефекти дошли су до изражаја по питању губитака људског капитала и друштвеног богатства. Значајне економске штете претрпеле су земље у региону Балкана које се граниче са Србијом. Директне штете које су настале од косовске кризе могу се изразити кроз пад друштвеног производа који се у 1999. години смањио за 19,3%. Главни индикатор животног стандарда становништва друштвени производ *per capita* опао је 1999. године за 20% (износио је свега 1.668 долара), док је бруто домаћи производ Србије исте године износио око 40% оног из 1989. године. Према наведеним показатељима Србија је 1999. година постала једна од најсиромашнијих земаља Југоисточне Европе, тек мало испред Албаније. Пад економске активности непосредно након бомбардовања такође се може изразити кроз смањење спољнотрговинске размене на око 60% (оне која је остварена претходне године). Процене укупне штете коју је НАТО бомбардовање

⁴ Ђ. Митровић, *Земље у транзицији и глобализација – Економски и институционални аспекти*, Београд, 2006, стр. 243; М. М. Habib, *Yugoslavia 2000 – The FRY Economy One Year after the Kosovo War*, Working Paper 23/01, ESRC Programme “One Europe or Several?”. Интернет: <http://www.one-europe.ac.uk>, 2001, pp. 11–12.

⁵ В. Cerović, *Economy of FRJ: Transition or Pre-Transition Economy*, Univerza v Ljubljani, The RCEF Working Papers Series, No 97, str. 9.

изазвало за српску привреду доста варирају. Према проценама Групе Г17, укупни трошкови износили су око 30 милијарди долара и њихова структура је дата у табели 1.⁶

Табела 1. Процењена штета на физичкој инфраструктури као последица НАТО бомбардовања 1999.

Подручје	Директна штета у милионима \$
Инфраструктура	753,8
Транспорт	334,4
Постројења електродистрибуције	258
Остала инфраструктура	161,4
Економска инфраструктура	2.712,3
Индустријска постројења	2.609,9
Пољопривредна инфраструктура	27,3
Туризам и угоститељство	42,8
Остало	32,3
Неекономски цивилни објекти	372,8
Културни и историјски споменици	100,0
Јавни сектор	71,8
Приватни сектор (домаћинства)	201,0
УКУПНО	3.838,9

Извор: G17, Serbia 2000 – A Year After the NATO Bombing, Group G17. Интернет: <http://www.g17.org.yu/english/activities/recon/1.htm>, 2000

3) ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ РАСПАДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

СФРЈ је све до распада, почетком деведесетих година 20. века, имала сасвим специфичан геополитички положај у односу на већину тадашњих социјалистичких земаља. Такав положај произишао је из њеног посебног друштвено-економског система, који је представљао социјалистички модел са примесима тржишних елемената који није био ни приближан привредним системима осталих комунистичких,

⁶ Ђ. Митровић, *op. cit.*, стр. 247.

централно-планских привреда. С друге стране, СФРЈ је успевала да дуго година остане неутрална између два војна и политичка блока и из тога је, геостратегијски посматрано, успевала да извуче веома велику економску и политичку корист. Она је имала много бољу и већу сарадњу са свим међународним финансијским организацијама у односу на било коју другу бившу социјалистичку земљу. Такође, њена трговинска размена са развијеним капиталистичким земљама била је далеко већа од било које комунистичке земље. У СФРЈ су, за разлику од већине осталих социјалистичких земаља, често спровођене (са мање или више успеха), економске реформе које су требале да омогуће подизање ефикасности привреде на виши ниво. Најзначајније су реформе које су спровођене крајем осамдесетих година 20. века, пред сам распад земље. Економске реформе су имале за циљ да приближе земљу тржишном моделу привређивања што се на неки начин може сматрати почетком процеса транзиције. Међутим, почетком 1991. године дошло је до распада СФРЈ услед нарасталих националистичких тензија и нерешених политичких питања између бивших југословенских република. Дисолуција југословенског државно-правног и економског устројства имала је озбиљне негативне последице за привреде свих југословенских република које су се, између осталог, огледале у снажном инфлаторном притиску услед све слабије позиције домаће валуте која је изгубила свој национални идентитет, потом и у проблемима у наплати заосталих дугова услед прекида новчаних токова, затим и у суженом простору на коме су се обављале новчане трансакције и на којем је дошло до смањења државних прихода услед распада заједничке царинске уније, прекида пословних веза са добављачима, нестанка заштићених републичких тржишта и прекида традиционалних пословних веза између пословних партнера због пораста политичког ризика.⁷

4) ОДНОСИ СА ЕВРОПСКОМ УНИЈОМ

Још крајем 1989. године, Савезно извршно веће СФРЈ иницирало је отпочињање преговора о приступању ЕЕЗ. До тада је Југославија предњачила у развоју односа са овом европском организацијом у односу на социјалистичке земље Централне и Источне европе које су

⁷ *Ibid.*, стр. 239; М. Uvalic, *Federal Republic of Yugoslavia (FRY)*, Working Paper 18/01, ESRC Programme *One Europe or Several?*, 2001. Интернет: <http://www.one-europe.ac.uk>, р. 7.

успоставиле односе са ЕЕЗ тек после пада Берлинског зида. Подсећања ради, још 1962. године Савет министара Европске економске заједнице прихватио је могућност да се отпочне с техничким разговорима о сарадњи са СФРЈ, да би три године касније и започели преговори на нивоу експерата. Током 1967. године потписана је „Декларација о односима између СФР Југославије и ЕЕЗ”, која је само оквирно утврђивала будућу економску сарадњу. У седамдесетим годинама 20. века Југославија је од ЕЕЗ добила најповлашћенији статус након потписивања трогодишњег трговинског споразума. У раздобљу од 1973. до 1980. године био је на снази други трговински споразум. „Декларација о регулисању односа СФР Југославије са ЕЕЗ” потписана је 1976. године, а исте године ЕЕЗ је предвидела и могућност да Европска инвестициона банка одобри зајам Југославији у висини од око 40 милиона америчких долара. Нови Споразум о сарадњи СФР Југославије и ЕЕЗ потписан је 2. априла 1980. године. Југославији је тада дат преференцијални положај, а била је предвиђена и значајна финансијска подршка у оквиру додатних протокола споразума. Након тога, 1987. године потписана су четири протокола Споразума из 1980. године са одређеним роковима трајања. Од 2. децембра 1980. године у Београду је деловала и Стална делегација Комисије ЕЕЗ, што је представљало значајну институционалну подршку економској сарадњи. Након окончања Хладног рата, СФРЈ је 1990. године приступила РНАРЕ програму. Са дисолуцијом СФРЈ отказани су сви споразуми о сарадњи између ЕЕЗ и СФР Југославије. Након трансформације ЕЕЗ у Европску унију (закључењем Уговора из Мастрихта 1993. године), државе настале на тлу бивше Југославије нису имале значајнију сарадњу са овом организацијом. После окончања сукоба на простору СФРЈ, током 1996. године Европска унија је дефинисала регионални приступ према државама Западног Балкана, а од 1999. године и Процес стабилизације и придруживања.⁸ Република Србија потписала је 29. априла 2008. године Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП) са Европском унијом, који је ступио на снагу 1. септембра 2013. године. Овим Споразумом потврђена је перспектива чланства Републике Србије у Европској унији и регулисани су међусобни односи две стране до реализације пуноправног чланства.

⁸ Д. Ђукановић, „СФР Југославија и Европска економска заједница: од успешне сарадње и потенцијалног чланства до суспензије свих споразума”. Интернет: https://yuhistorija.com/serbian/medj_politika_txt00c1.html, 2.3.2024.

Званични захтев за чланство у Европској унији Република Србија поднела је 22. децембра 2009. године, а статус кандидата за чланство стекла је 1. марта 2012. године. Одлуком Европског савета о отварању приступних преговора, од 28. јуна 2013. године, започела је најзахтевнија фаза европских интеграција – преговори о чланству, која треба да резултира потпуним усаглашавањем са системом, вредностима и законодавством Европске уније.⁹

5) ИЗВОРИ

- Cerović, B., *Economy of FRJ: Transition or Pre-Transition Economy*, Univerza v Ljubljani, The RCEF Working Papers Series, No 97.
- Fridman, R., *Privatization and Corporate Governance in Eastern Europe, Central and Eastern Europe – Roads to Growth*, IMF, 2001.
- G17, *Serbia 2000 – A Year After the NATO Bombing*, Group G17, 2000. Интернет: <http://www.g17.org.yu/english/activities/recon/1.htm>, 6.5.2023.
- Hoekman, B. M., Kosteci, M. M., *The Political Economy of the World Trading System – The WTO and Beyond*, Oxford University Press, 2001
- Habib, M. M., “Yugoslavia 2000 – The FRY Economy One Year after the Kosovo War”, *Working Paper 23/01, ESRC Programme One Europe or Several?* Интернет: <http://www.one-europe.ac.uk>, 2001, pp. 11–12
- Uvalic, M., *Federal Republic of Yugoslavia (FRY)*, *Working Paper 18/01, ESRC Programme One Europe or Several?*, 2001. Интернет: <http://www.one-europe.ac.uk>.
- Ђукановић, Д., „СФР Југославија и Европска економска заједница: од успешне сарадње и потенцијалног чланства до суспензије свих споразума”. Интернет: https://yuhistorija.com/serbian/medj_politika_txt00c1.html, 2.3.2024.
- Илић, Б., „Научно-теоријска неутемељеност транзиције и њене друштвено-економске последице”, *Економски анали*, бр. 144, 2000.

⁹ У досадашњем току преговарачког процеса између Републике Србије и Европске уније одржано је укупно 11 међувладиних конференција на којима је отворено 18 преговарачких поглавља, од којих су два привремено затворена. Видети: „Политички односи Србије и ЕУ”, Министарство спољних послова Републике Србије. Интернет: <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/eu-integracije/politicki-odnosi-srbije-i-eu>, 2.3.2024.

- Илић, Б., Праћа, Н., & Лазић, С., „Основне карактеристике пост-социјалистичке транзиције у земљама Централне и Југоисточне Европе”, *Ревуја права јавног сектора*, 3(2), 2023.
- Инђић, М., Пјанић, М., & Ђаковић, М., „Утицај макроекономских фактора на тржшну капитализацију у бившим југословенским републикама са модерацијом бивших република које не користе еуро”, *Акционарство*, 29(1), 2023.
- Јандрић, М., „Губици у СРЈ настали уведеним санкцијама”, у *Санкције – узроци, легитимитет, легалитет и последице*, САНУ, Београд, 1994.
- Јовановић-Гавриловић, Б., „Неједнакост и развој”, *Економски анали*, vol. 44, issue 159, 2003.
- Јовановић-Гавриловић, Б., „Одржив развој – концептуална и методолошка питања”, *Ecologica*, бр. 39–40, 2003.
- Јовићевић, П., „Буџетски суфицит у Републици Србији”, *Финансијски саветник*, 26(1).
- Митровић, Ђ., *Земље у транзицији и глобализација – Економски и институционални аспекти*, Београд, 2006.
- Рајакловић, И., „Транзиција ка одрживој економије у Србији – лекције из Данске”, *Одрживи развој*, 3(2), 2021.
- Сакан, М., „Улога Уједињених нација на плану очувања мира и међународног права у свету”, *Правне теме*, 10(20), 2022.

6) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Србија се још увек суочава с типичним проблемима транзиционих земаља, као што су велики број незапослених особа, недовољно стимулативно пословно окружење, велики удео сиве економије у привредном животу, велике и растуће неједнакости у дистрибуцији националног богатства, претерана увозна зависност, недовољан број здравих великих и средњих извозно способних предузећа, пропадање индустријских комплекса уз истовремени динамичан раст малих и средњих предузећа у приватном власништву. Сви ови проблеми и процеси су у домену транзиције због чега се и даље морају решавати јер припадају њеној првој етапи, односно елементима везаним за базичну изградњу тржишне привреде. Поред њиховог решавања, Србија, односно њена влада, мора пронаћи рационалне и задовољавајуће одговоре на

кључна питања друге етапе транзиције: Како уз минималне трансакционе трошкове доћи до конкурентске, дугорочно одрживе привреде, не нарушавајући притом ниједан од виталних природних ресурса? Србија мора створити међународно конкурентан образовни систем и отворити перспективу за дугорочно одрживи привредни раст и смањивање структурне незапослености. Она мора подстаћи иновативност нације и трајно отворити иновациони „доток“ (*pipeline*) у складу са дугорочним привредним потребама земље. Србија такође, мора да направи избор кључних секторских/индустријских кластера како би трајно подигла раст и благостање становништва и учинила га упоредивим са земљама Европске уније. Процес тржишне трансформације реалног и финансијског сектора привреде Србије објективно је условљен достигнутим нивоом њене развијености, као и развојем савремене светске привреде на глобалном, регионалном и националном плану. Процес транзиције у Србији по многобројним карактеристикама разликује се од процеса тржишне трансформације у осталим европским земљама у транзицији, у првом реду због њеног специфичног међународног положаја условљеног међународним патронатом над Косовом, као интегралним делом њене територије, и специфичностима њене економске транзиције која је била погођена многобројним међународним санкцијама које су довеле до руинарања њене привреде. С обзиром на то да Србија припада подручју Југоисточне Европе и посебно Западног Балкана, њени витални интереси намећу економску и политичку транзицију као предуслове укључивања у европске интеграционе процесе, нарочито кроз развој регионалне интеграције на Балкану, прилагођавајући се захтевима мултилатералних и билатералних иницијатива Европске уније, посебно у оквиру Пакта за стабилност Југоисточне Европе и Процеса стабилизације и придруживања за земље Западног Балкана. То се намеће као природан пут адаптације критеријума конвергенције и припреми Србије за приступање Европској унији. За одвијање друге етапе транзиције у Србији значајно је да ће економско реструктурирање Србије, проширити њену економску сарадњу са иностранством, посебно са Унијом и земљама у ближем и даљем окружењу. Из предметног рада произилази да је неопходно разрадити елементе за утврђивање стратегије дугорочног одрживог раста и развоја у одређеним привредним гранама, како би се јасно трасирали основни правци и суштина тржишне трансформације и укључивања српске привреде у светско тржиште и међународну поделу рада. С обзиром на специфичан положај Србије у светској привреди,

веома осетљиво питање јесте могућност самосталног вођења економске политике у условима када глобална струјања у међународним економским токовима намећу униформна решења, која не морају увек бити погодна за земље као што је Србија. Сви проблеми друге етапе транзиције у Србији имају утицај на европске интеграције и будући економски раст и развој у процесу глобализације. С обзиром на то да у Србији нема довољно средстава из домаћих извора којима би се покрили високи трошкови транзиције и убрзале реформе, а самим тиме смањено јаз између *per capita* дохотка Србије и просечног *per capita* дохотка Европске уније, требало би створити услове за привлачење страног капитала, а пре свега страних директних инвестиција као директног улагања капитала у домаћа предузећа. Осим тога, неопходно је развијати различите облике сарадње са иностраним партнерима како би се повећала њихова заинтересованост за ефикасност привређивања и развој (лизинг, концесије, заједнички наступ на трећим тржиштима, заједничка улагања, мешовита предузећа и др.). Србија, као и све друге балканске земље, треба пажљиво да сагледа позитивне и негативне стране глобализације као светског процеса и да се на бази тога на најбољи могући начин укључи у процесе економских интеграција у Европи и свету. Србија треба да заузме специфичну економску позицију на европском тржишту на бази адекватне стратегије развоја која, пре свега, подразумева међусобно удруживање балканских земаља. Њихова економска интеграција је неопходна како би ове земље повећале своју економску и политичку моћ. Увек треба имати у виду да развијене земље кроз захтеве за слободну трговину и слободно кретање капитала настоје да економски и политички експлоатишу неразвијене земље. Међутим, то не значи да Србија (као и остале балканске земље), треба да буде против међународних организација или да буде против европских интеграција, већ управо супротно. Србија кроз балканску интеграцију може да стекне много повољнију позицију за економске интеграције и приступање међународним организацијама попут Европске уније. У том смислу, Србија и балканске земље треба да креирају и спроведу сопствену стратегију развоја, а не да се пасивно ослањају на иностранство одакле очекују прилив капитала. Српска влада је урадила стратегију привредног развоја Србије која треба да одговори на изазове глобализације, интеграције и либерализације у међународним политичким и економским односима. Сам процес глобализације намеће процесе интеграција којима се постепено ствара јединствено светско тржиште на коме се земље у транзицији, међу којима и Србија, могу наћи у великом

броју различитих ситуација. Будући да Србија има много слабије институције од развијених земаља, могуће је да на путу ка Европској унији постане зависна од институционално развијених и економско богатијих држава. Процес приступања Србије Европској унији стога може бити праћен великим низом економских проблема, чије решавање се поставља као претходни услов за њено приступање овој организацији.

OVERVIEW OF THE ECONOMIC TRANSITION IN SERBIA

Slavko VUKŠA, Miloš STANKOVIĆ, Slobodan ANDŽIĆ*

Abstract: The process of post-socialist market transformation in Serbia began later than in other European countries. In the second stage of the transition after October 2000, Serbia had to solve the problems that other countries in transition solved during the first transition stage from 1989 to 1994. Considering the different meanings of the term “transition”, the authors provide coherent explanations of its contradictions arising from theoretical interpretations of this process. In this regard, the authors point to possible ways of solving transitional problems in Serbia, not only through the creation of more efficient market mechanisms but also through the establishment of a society that should base its existence on European principles and values. These principles and values should be harmonised not only from the legal but also from the economic, ethical, and social aspects. According to the author, European principles and values should be incorporated into the basic patterns of economic reforms implemented in Serbia and, hence, into their economic results. Consequently, the authors believe it would be rational to explain the necessity of directing the economic transition of Serbia in the direction of accession to the European Union through the improvement of certain economic areas such as agriculture, tourism, hotel industry, etc.

Keywords: Economic transition, Yugoslavia, Serbia, economic development, European integration.

* University of Business Studies, Banja Luka; College of Management and Economics, Kragujevac; Belgrade Academy of Business and Art Vocational Studies, Belgrade. E-mails: slavkovuksa@gmail.com; ORCID iD: 0000-0003-3799-4363; milosstanko@yahoo.com; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6851-8322>; slobodan.andzic@bpa.edu.rs; 0009-0006-0304-6401.